

ZEVENDE EVALUATIEVERSLAG OVER NEDERLAND

Comité van
deskundigen van het
Europees Handvest
voor regionale en
minderheidsrechten
Talen

Aangenomen op 18 november 2022

Het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden voorziet in een controlemechanisme om te beoordelen hoe het Handvest in een staat die partij is wordt toegepast, teneinde zo nodig aanbevelingen te doen ter verbetering van zijn wetgeving, beleid en praktijken. Het centrale element van deze procedure is het Comité van deskundigen, dat is ingesteld bij artikel 17 van het Handvest. Zijn voornaamste doel is verslag uit te brengen aan het Comité van Ministers over zijn evaluatie van de naleving door een Partij van haar verbintenissen, de werkelijke situatie van regionale of minderheidstalen in de Staat te onderzoeken en, in voorkomend geval, de Partij aan te moedigen geleidelijk een hoger niveau van inzet te bereiken.

Om deze taak te vergemakkelijken heeft het Comité van Ministers overeenkomstig artikel 15, lid 1, een schema aangenomen voor de periodieke verslagen die een Partij aan de Secretaris-Generaal moet voorleggen. Volgens dit schema moet de Staat verslag uitbrengen over de concrete toepassing van het Handvest, het algemene beleid voor de krachtens deel II beschermde talen en, meer in het bijzonder, alle maatregelen die zijn genomen ter uitvoering van de bepalingen die zijn gekozen voor elke krachtens deel III van het Handvest beschermde taal. De eerste taak van het Comité van deskundigen is dus het bestuderen van de informatie in het periodiek verslag voor alle relevante regionale of minderheidstalen op het grondgebied van de betrokken Staat. Het periodiek verslag wordt door de Staat openbaar gemaakt overeenkomstig artikel 15, lid 2.

De taak van het Comité van deskundigen bestaat erin de bestaande wet- en regelgeving en de praktijk die in elke staat voor zijn regionale of minderheidstalen wordt toegepast, te evalueren. Het heeft zijn werkmethode dienovereenkomstig vastgesteld. Het Comité van deskundigen verzamelt informatie van de respectieve autoriteiten en van onafhankelijke bronnen binnen de staat, om een eerlijk en rechtvaardig overzicht te krijgen van de werkelijke taalsituatie. Na een eerste onderzoek van een periodiek verslag, stelt het Comité van Deskundigen, indien nodig, een aantal vragen aan elke partij om aanvullende informatie van de autoriteiten te verkrijgen over zaken die zij in het verslag zelf onvoldoende uitgewerkt acht. Deze schriftelijke procedure wordt gewoonlijk gevolgd door een bezoek ter plaatse van een delegatie van het Comité van deskundigen aan de betrokken staat. Tijdens dit bezoek ontmoet de delegatie instanties en verenigingen waarvan de werkzaamheden nauw verband houden met het gebruik van de desbetreffende talen en raadpleegt zij de autoriteiten over de onder haar aandacht gebrachte kwesties. Deze informatievergaring is bedoeld om het Comité van deskundigen in staat te stellen de toepassing van het Handvest in de betrokken staat beter te evalueren.

Na afloop van dit proces neemt het Comité van Deskundigen zijn eigen verslag aan. Zodra dit evaluatieverslag door het Comité van deskundigen is aangenomen, wordt het voorgelegd aan de autoriteiten van de betrokken staat die partij is, zodat deze binnen een bepaalde termijn eventuele opmerkingen kunnen maken. In dit stadium kan deze staat die partij is, om een vertrouwelijke dialoog verzoeken. Het definitieve evaluatieverslag wordt openbaar gemaakt, samen met de eventuele opmerkingen van de autoriteiten van de staat die partij is. Dit document wordt vervolgens toegezonden aan het Comité van Ministers, dat op basis van de voorstellen voor aanbevelingen in het evaluatieverslag aanbevelingen doet aan de Staat die Partij is.

INHOUD

Samenvatting	3
--------------------	---

Hoofdstuk 1

.....	
De situatie van de regionale of minderheidstalen in Nederland - Recente ontwikkelingen en trends.....	
1.1	Algemene ontwikkelingen in beleid, wetgeving en praktijk met betrekking tot de regionale of minderheidstalen in Nederland
1.2	De situatie van de afzonderlijke regionale of minderheidstalen in Nederland ..

Hoofdstuk 2

.....	
Naleving door Nederland van zijn verplichtingen uit hoofde van het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden en aanbevelingen	
2.1	Fries.....
2.1.1	Naleving door Nederland van zijn verplichtingen uit hoofde van het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden inzake de bescherming en bevordering van het Fries.....
2.1.2	Aanbevelingen van het Comité van Deskundigen over de verbetering van de bescherming en bevordering van het Fries in Nederland
2.2	Limburgs.....
2.2.1	Naleving door Nederland van zijn verplichtingen uit hoofde van het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden inzake de bescherming en bevordering van het Limburgs 29
2.2.2	Aanbevelingen van het Comité van Deskundigen over hoe de bescherming en bevordering van het Limburgs in Nederland kan worden verbeterd.....
2.3	Laag Saksisch
2.3.1	Naleving door Nederland van zijn verplichtingen uit hoofde van het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden met betrekking tot de bescherming en bevordering van het Nedersaksisch 31
2.3.2	Aanbevelingen van de Commissie van Deskundigen over de verbetering van de bescherming en bevordering van het Nedersaksisch in Nederland
2.4	Romanes
2.4.1	Naleving door Nederland van zijn verplichtingen uit hoofde van het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden inzake de bescherming en bevordering van het Romanes
2.4.2	Aanbevelingen van het Comité van deskundigen voor een betere bescherming en bevordering van de Roma in Nederland
2.5	Jiddisch
2.5.1	Naleving door Nederland van zijn verplichtingen uit hoofde van het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden inzake de bescherming en bevordering van het Jiddisch.....
2.5.2	Aanbevelingen van de Commissie van Deskundigen over de verbetering van de bescherming en bevordering van het Jiddisch in Nederland.....

Hoofdstuk 3

.....	
[Voorstellen voor] Aanbevelingen van het Comité van Ministers van de Raad van Europa.....	

Aanhangsel I: Instrument van aanvaarding	38
---	-----------

Bijlage II: Opmerkingen van de Nederlandse autoriteiten.....	40
---	-----------

Samenvatting

Het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden is in 1998 in het Koninkrijk der Nederlanden in werking getreden en is van toepassing op de volgende talen: Fries, Limburgs, Nedersaksisch, Romaans en Jiddisch. Het Fries is de enige taal die door deel III van het Handvest wordt beschermd.

De centrale autoriteiten van Nederland hebben bestuursovereenkomsten gesloten met lokale autoriteiten in de gebieden waar Fries, Limburgs en Nedersaksisch worden gebruikt. Zij hebben hun verantwoordelijkheid voor de uitvoering van het Handvest grotendeels gedelegeerd naar het provinciale niveau. Voor het Romaans en het Jiddisch bestaan geen soortgelijke bestuursovereenkomsten. Er worden momenteel besprekingen gevoerd om het Handvest ook te laten gelden voor het Papiamentu/Papiamentu.

De schoolprogramma's in Nederland geven scholen veel vrijheid om regionale of minderheidstalen als lesstof of als vak te gebruiken. Hoewel het Fries op alle onderwijsniveaus aanwezig is en ondanks de uitvoering van het *Taalplan Frysk*, zijn er tekortkomingen in het onderwijs in/van het Fries, vooral op het niveau van de basisschool. Hoewel onderwijs formeel een prioriteit is en er sinds de ondertekening van de convenanten over het Nedersaksisch en het Limburgs lesmateriaal is, is het onderwijs in/van het Nedersaksisch en het Limburgs op geen enkel niveau van de leerplicht verzekerd. Op het niveau van de kleuterschool worden ze meestal niet gebruikt. Er wordt financiële steun verleend aan scholen die Jiddisch onderwijzen. Formeel kan financiële steun worden verleend aan geselecteerde projecten ter ondersteuning van het Romaans.

In alle door de rechtbank Noord-Nederland en het gerechtshof Arnhem-Leeuwarden/Ljouwert gebruikte locaties kan het Fries in gerechtelijke procedures worden gebruikt, mits degene die het Fries wil gebruiken in de provincie Fryslân woont, verblijft of gevestigd is. Er zijn acties ondernomen om een einde te maken aan het tekort aan Friese tolken in de rechtspraak. Er zijn echter problemen met het tolken in strafzaken die onverwijd moeten worden aangepakt.

De lokale en provinciale overheden streven ernaar de zichtbaarheid van het Fries te vergroten en Friestaligen in staat te stellen hun rechten als burger bij de overheid en openbare diensten in het Fries uit te oefenen. Deze positieve ontwikkelingen moeten worden voortgezet, met name wat betreft de aanneming en het gebruik van tweetalige plaats-/straatnamen.

Het Fries is aanwezig op radio, televisie en af en toe in regionale kranten en tijdschriften. Er zijn verschillende initiatieven genomen om het gebruik van het Limburgs en het Nedersaksisch in de media te stimuleren, zoals samenwerking met regionale tv- en radio-omroepen. Toch is het gebruik ervan niet geregeld in de Mediawet 2008. In kranten verschijnen zelden columns in het Limburgs en het Nedersaksisch. Over het algemeen publiceren media niet over of in het Jiddisch en Romaans. In het algemeen worden het Fries, Limburgs en Nedersaksisch opgenomen in onderzoeks- en studieprogramma's over kunstmatige intelligentie en zijn er verschillende toepassingen ontwikkeld om het gebruik ervan in het openbare en privéleven te vergemakkelijken.

In alle delen van Nederland worden veel culturele activiteiten opgezet in talen die onder het Handvest vallen. Verschillende vooraanstaande Friese culturele instellingen worden medegefinancierd door de provincie en het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. De provincie Fryslân ondersteunt ook diverse innovatieve projecten ter bevordering van de Friese cultuur en taal. Het Limburgs wordt in Limburg breed gedragen en er worden in het veld veel projecten en activiteiten met de taal georganiseerd op initiatief van de sprekers. Het Nedersaksisch wordt in hoge mate gebruikt in het culturele leven en er vinden veel culturele activiteiten, muziek- en songfestivals plaats, gesteund door regionale financiering en soms financiering door de nationale overheid.

Hoewel verschillende initiatieven erop gericht zijn het gebruik van het Fries in het economische en sociale leven te bevorderen, moeten verdere acties worden ondernomen om de situatie van het Fries in de gezondheidszorg te versterken.

Dit zevende evaluatieverslag is gebaseerd op de politieke en juridische situatie ten tijde van het bezoek van het comité van deskundigen aan Nederland in juni/juli 2022.

Hoofdstuk 1 De situatie van de regionale of minderheidstalen in Nederland - Recente ontwikkelingen en trends

1. Het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden (hierna "het Handvest" genoemd) is een verdrag van de Raad van Europa dat de verdragsluitende staten verplicht de traditionele regionale talen of talen van minderheden van het land te beschermen en te bevorderen op alle gebieden van het openbare leven: onderwijs, justitie, bestuurlijke autoriteiten en openbare diensten, media, culturele activiteiten en voorzieningen, economisch en sociaal leven en grensoverschrijdende uitwisselingen. Het Koninkrijk der Nederlanden ondertekende het Handvest in 1992 en bekrachtigde het in 1996 voor het Koninkrijk in Europa. Het Handvest is voor Nederland in werking getreden op 1 maart 1998 en is van toepassing op de volgende talen: Fries, Limburgs, Nedersaksisch, Romaans en Jiddisch. Het Limburgs, Nedersaksisch, ^{Romaans}¹ en Jiddisch vallen alleen onder deel II (artikel 7), terwijl het Fries in de provincie Fryslân zowel onder deel II als deel III (artikelen 8-14) bescherming geniet.

2. De verdragsluitende staten moeten om de vijf jaar verslag uitbrengen op² over de uitvoering van het Handvest. De autoriteiten van Nederland hebben op 31 mei 2021 hun zevende periodieke verslag ingediend, tegelijk met het vierde staatsverslag over de uitvoering van het Kaderverdrag inzake de bescherming van nationale minderheden (hierna "FCNM" genoemd). Dit zevende evaluatieverslag van het Comité van deskundigen is gebaseerd op de informatie in het periodieke verslag, de aanvullende informatie die van de autoriteiten is ontvangen en de verklaringen die vertegenwoordigers van de sprekers van de minderheidstalen tijdens het bezoek ter plaatse (28 juni-1 juli 2022) hebben afgelegd en/of schriftelijk hebben ingediend overeenkomstig artikel 16, lid 2, van het Handvest. Overeenkomstig de wens van de Nederlandse autoriteiten werd het bezoek gecoördineerd met het controlebezoek van het Raadgevend Comité voor het FCNM, dat tegelijkertijd zijn vierde advies over Nederland opstelt.

3. Hoofdstuk 1 van dit evaluatieverslag gaat over de algemene ontwikkelingen en trends met betrekking tot de regionale of minderheidstalen in Nederland en de situatie van deze talen. Het onderzoekt met name de maatregelen die de Nederlandse autoriteiten hebben genomen om gevolg te geven aan de aanbevelingen van het Comité van deskundigen en het Comité van Ministers aan het eind van de zesde toezichtscyclus en belicht ook nieuwe kwesties. Hoofdstuk 2 geeft een gedetailleerd overzicht van de stand van uitvoering van elke onderneming van Nederland met betrekking tot de gegeven taal en de aan de Nederlandse autoriteiten gerichte aanbevelingen. Op basis van zijn evaluatie stelt het Comité van deskundigen in hoofdstuk 3 aanbevelingen aan het Comité van Ministers voor die aan de regering van Nederland moeten worden gericht, zoals bepaald in artikel 16, lid 4, van het Handvest.

4. Voor het gedetailleerde juridische onderzoek van elke onderneming verwijst het comité van deskundigen naar zijn **vijfde evaluatierapport over de toepassing van het Handvest in Nederland (ECRML (2016) 4)**.

5. Dit verslag is gebaseerd op de politieke en juridische situatie ten tijde van het bezoek van het Comité van deskundigen aan Nederland in juni/juli 2022. Dit evaluatieverslag is op 18 november 2022 door het Comité van deskundigen goedgekeurd.

1.1 Algemene ontwikkelingen in beleid, wetgeving en praktijk met betrekking tot de regionale of minderheidstalen in Nederland

Wetgeving, beleid en praktijk op nationaal en provinciaal niveau

6. Tijdens de referentieperiode hebben de centrale, regionale en lokale autoriteiten in Nederland verschillende maatregelen genomen om de regionale of minderheidstalen die onder het Handvest vallen, te bevorderen en te versterken. De centrale autoriteiten hebben een speciale website gelanceerd om de toegang tot relevante normatieve bronnen in regionale of minderheidstalen te ^{vergemakkelijken}³.

7. "Taal" wordt in de Nederlandse wetgeving inzake gelijke behandeling niet beschouwd als een specifieke discriminatiegrond. In een standpuntnota die op 27 november 2020 bij de Vaste Commissie voor Binnenlandse Zaken is ingediend

¹ "Romanes" is de term die door de van oudsher in Nederland wonende Roma en Sinti wordt gebruikt om hun taal aan te duiden, en tevens de term die de autoriteiten gebruiken in hun akte van bekrachtiging van het Talenhandvest. De term moet worden opgevat in de zin van "Romani", de voorkeursterm die op het niveau van de Raad van Europa wordt gebruikt.

² Artikel 15, lid 1, van het Handvest bepaalt dat de verdragsluitende staten om de drie jaar een periodiek verslag indienen. Na de inwerkingtreding van de hervorming van het toezichtsmechanisme van de ECRML op 1 juli 2019 moeten de verdragsluitende staten hun verslagen nu echter om de vijf jaar indienen in plaats van om de drie jaar.

³ De website www.erkendetalen.nl biedt informatie over alle talen die in Nederland onder het Handvest vallen, evenals antwoorden op veelgestelde vragen. De site geeft ook een overzicht van de relevante wetgeving, bestuurlijke afspraken en vrijwillige

overeenkomsten per taal, en bevat links naar documenten over de talen die met de Tweede Kamer worden gedeeld.

en Koninkrijksrelaties van de Tweede Kamer, het Nederlands Instituut voor de Rechten van de Mens, erkent weliswaar het standpunt van de Nederlandse regering dat dit al onder de grond "ras" valt, zoals uitgelegd in de vaste jurisprudentie van de Hoge Raad, maar meent dat een expliciete vermelding van het begrip "taal" in de wet de duidelijkheid kan bevorderen en daarmee de effectiviteit van de Wet gelijke behandeling kan versterken.⁴ Het Comité van Deskundigen constateert dat Nederlandse burgers zich er onvoldoende van bewust zijn dat "taal" kan worden ingeroepen als discriminatie onder de grond "ras" en er daarom in rechte geen gebruik van maken. Rekening houdend met de bepalingen van het op 28 juli 2004 door Nederland geratificeerde Protocol nr. 12 bij het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (ETS nr. 177) beveelt het Comité van Deskundigen aan dat het begrip "taal" expliciet wordt vermeld in de Nederlandse wetgeving inzake gelijke behandeling.

8. Het Fries wordt beschermd en bevorderd door de Wet gebruik Friese taal 2014. Deze wet verplicht Rijk en provincies om periodiek bestuurlijke afspraken ("convenanten") te maken over het gebruik van het Fries in alle domeinen die onder deel III van het Handvest vallen. Het meest recente convenant is de *Besjoersôfspraak Fryske Taal en Kultuer 2019-2023* (Bestuursakkoord Friese Taal en Cultuur 2019- 2023; hierna: "BFTK"). Het is op 1 januari 2019 in werking getreden.

9. Er zijn ook convenanten ondertekend tussen centrale en provinciale overheden over het Nedersaksisch en het Limburgs, respectievelijk op 10 oktober 2018 en 6 november 2019. Hoewel de ondertekening van een convenant een positieve ontwikkeling is, herinnert het comité van deskundigen eraan dat de autoriteiten ervoor moeten zorgen dat de nodige middelen beschikbaar zijn om de gezamenlijk overeengekomen doelstellingen te verwezenlijken. Voorts zij eraan herinnerd dat de Nederlandse nationale autoriteiten verantwoordelijk zijn voor de uitvoering van de bepalingen van het Handvest op grond van het internationaal ^{recht}⁵. De uitvoering van de wettelijke verplichtingen uit hoofde van het Handvest vereist dat Nederland op eigen initiatief positieve maatregelen neemt ter bescherming en bevordering van het Limburgs en het ^{Nedersaksisch}⁶.

10. In de vorige monitoringcyclus heeft het Comité van Ministers de Nederlandse autoriteiten aanbevolen **"in samenwerking met de sprekers een gestructureerd beleid vast te stellen voor de uitvoering van het Handvest voor het Romaans en het Jiddisch"** (aanbeveling nr. 2 - **CM/RecChL(2020)3**). Het Comité van deskundigen stelt vast dat een gestructureerde dialoog met vertegenwoordigers van de sprekers van de vier in deel II van het Handvest erkende talen op nationaal niveau nog steeds ontbreekt en dringt aan op de oprichting van instanties die hun belangen op nationaal niveau vertegenwoordigen.

11. In hun zevende periodieke rapportage hebben de autoriteiten aangegeven dat zij de uitbreiding van het Handvest naar het eiland Bonaire (Caribisch gebied) onderzoeken met het oog op de bevordering van de taal Papiamentu/u.⁷ Daarnaast hebben de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties⁸ en eilandcommissaris van het Openbaar Lichaam Bonaire op 11 maart 2021 een convenant Papiamentu/u ondertekend.⁹ De ambitie achter dit bestuursakkoord is dat in 2030 alle kinderen die de basisschool verlaten niet alleen Papiamentu/u spreken, maar ook lezen en schrijven. Ook is het de bedoeling dat op Bonaire gestationeerde ambtenaren het Papiaments/u beter beheersen. In dit kader wordt ook de oprichting van een gezamenlijke organisatie ter bescherming van de Papiamentu/u taal en cultuur onderzocht. Het comité van deskundigen verwelkomt deze nieuwe ontwikkelingen en verzoekt alle betrokken autoriteiten de sprekers van het Papiaments/u te blijven betrekken bij het huidige proces om te bepalen welke bepalingen in het kader van het Handvest kunnen worden aanvaard.

12. Tijdens de verslagperiode zijn de autoriteiten doorgegaan met het organiseren van symposia over regionale talen. Het derde symposium dat onlangs in april 2022 in Wolvega/Wolvege werd georganiseerd, was een goede gelegenheid voor alle sprekers van regionale of minderheidstalen om van gedachten te ^{wisselen}¹⁰.

⁴ Zie [standpunt - Bestrijding van racisme en discriminatie in Nederland | College voor de Rechten van de Mens \(mensenrechten.nl\)](#).

⁵ Zie 4e verslag van het comité van deskundigen over Nederland, punt 21, 3e verslag van het comité van deskundigen over Nederland, punten 29 en 31.

⁶ Zie 1e rapport van het Comité van deskundigen inzake Bosnië en Herzegovina ECRML, (2013) 5, paragraaf 26.

⁷ Op 8 april 2022 heeft de Nederlandse regering een voorstel ingediend om de toepassing van het Handvest uit te breiden tot het Papiamentu/u. Op 12 september 2022 is het advies van de *Raad van State van het Koninkrijk* bekendgemaakt. De Raad van State adviseerde het Papiaments op Bonaire onmiddellijk van toepassing te verklaren op grond van deel II van het Statuut. Tevens verzocht hij de regering een nieuwe inventarisatie te maken van de ondernemingen in het kader van deel III, aangezien niet wordt voldaan aan de minimumeis van 35 ondernemingen (aangezien sommige maatregelen die de regering van toepassing verklaart niet in overeenstemming zijn met de bestaande wetgeving of praktijk op Bonaire; uit de toelichting van de regering bij de goedkeuring van het verdrag blijkt onvoldoende dat het gebruik van het Papiaments/u daadwerkelijk wordt bevorderd door de bestaande wetgeving; de regering geeft onvoldoende informatie over de wijze waarop bepaalde maatregelen uit het Handvest zouden worden uitgevoerd).

⁸ gezamenlijk namens de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, de minister voor Basis- en Voortgezet Onderwijs en Media, en de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

⁹ De taal Papiamentu/u verschilt enigszins afhankelijk van de plaats waar zij wordt gebruikt, met variaties in de gestandaardiseerde orthografieën. Op Aruba wordt Papiamentu gebruikt, terwijl op Curaçao en Bonaire Papiamentu wordt gebruikt.

¹⁰ Vertegenwoordigers van de Roma- en Sinti-gemeenschappen namen niet deel.

Gebruik van regionale of minderheidstalen tijdens de COVID-19 pandemie

13. De pandemie van Covid-19 heeft een negatief effect gehad op culturele activiteiten en heeft de mogelijkheden voor grensoverschrijdende samenwerking verminderd. Sprekers hebben niettemin blij gegeven van reactievermogen en aanpassingsvermogen en hebben nieuwe manieren van communicatie via internet en sociale media ontwikkeld.

14. Aan het begin van de pandemie was het op nationaal niveau ontwikkelde formulier ter verantwoording van het naar buiten gaan tijdens spertijd niet in het Fries vertaald en pas in de tweede fase zijn de nationale coronavirus opsporingsapp en de bijbehorende website in het Fries vertaald, evenals de informatie over de coronavirusvaccinatiecampagne. De provincie Fryslân heeft samen met het Netwerk ter Bevordering van de Taalkundige Diversiteit (NPLD) en andere organisaties een cartoonposter ontwikkeld die het publiek informeert over coronavirusmaatregelen in het Fries en andere regionale talen. De poster werd op grote schaal verspreid in Fryslân, Limburg en gebieden waar Nedersaksisch wordt gesproken en in het bijzonder op alle drietalige scholen in de provincie Fryslân. De regionale omroep *Omrop Fryslân* zond een advertentie uit waarin de maatregelen werden aangekondigd. Het Comité van deskundigen is van mening dat deze acties hebben bijgedragen tot een grotere zichtbaarheid van de taal en moedigt de autoriteiten aan om na te gaan hoe op meer gestructureerde wijze publieke informatie kan worden verstrekt in alle talen die onder het Handvest vallen.

15. Helaas hebben de Nederlandse autoriteiten geen concrete informatie verstrekt over de gevolgen van de Covid-19-pandemie voor het onderwijs.

Gebruik van de regionale of minderheidstalen in het onderwijs

16. In de vorige monitoringcyclus heeft het Comité van Ministers de Nederlandse autoriteiten aanbevolen **"het onderwijs in het Fries op alle onderwijsniveaus te blijven versterken"** (aanbeveling nr. 1 - CM/RecChL(2020)3) en **"het onderwijs in het Limburgs en het Nedersaksisch als reguliere schoolvakken verder te ontwikkelen en het onderwijsaanbod in deze talen uit te breiden, ook op kleuterniveau"** (aanbeveling nr. 3 - CM/RecChL(2020)3).

17. In antwoord op deze en andere aanbevelingen betreffende het gebruik van het Fries in het onderwijs hebben de autoriteiten informatie verstrekt waarin staat dat er geen veranderingen zijn wat betreft het Fries in de kinderopvang, aangezien kinderopvangcentra, in tegenstelling tot basisscholen, geen overheidsdiensten zijn. Zij gaven ook aan dat het *Taalplan Frysk* wordt uitgevoerd en dat het doel daarvan is dat alle scholen voor basis- en voortgezet onderwijs uiterlijk in 2030 alle eindtermen voor het Fries op een bevredigend niveau aanbieden. Ten slotte benadrukten zij dat het Fries in het hoger onderwijs wordt aangeboden in de vorm van minoren op de universiteit (zie de paragrafen 55 tot en met 59).

18. In het licht van de tijdens het bezoek ter plaatse verstrekte en ontvangen informatie verzoekt het Comité van deskundigen de autoriteiten een einde te maken aan het bestaande onderscheid tussen de Friese kerndoelen van het curriculum en de Nederlandse kerndoelen in de nationale wet, dat alleen maar kan neerkomen op een verzwakking van de positie van het Fries op scholen en in de samenleving (zie punt 50). Hij roept de autoriteiten op pro-actief te blijven optreden om het gebruik van het Fries op kleuterschoolniveau te bevorderen, een substantieel deel van het basisonderwijs in het Fries en in het voortgezet onderwijs beschikbaar te stellen en ervoor te zorgen dat het Fries ten minste drie uur per week als vak wordt gegeven (zie de punten 49 en 51 tot en met 54). Gezien het bestaande algemene tekort aan leraren moeten de autoriteiten doorgaan met het organiseren van lerarenopleidingen in het Fries (zie punt 64). Er moeten positieve acties worden ondernomen om ervoor te zorgen dat alle leerlingen (ook niet-Friestaligen) les krijgen in de Friese geschiedenis en cultuur (zie de paragrafen 62-63).

19. Tegelijkertijd prijst het Comité van deskundigen de instelling van een stuurgroep Fries in het middelbaar beroepsonderwijs, die verantwoordelijk is voor de ontwikkeling en uitvoering van een taalbeleid en de instelling van werkgroepen die de Friese taal en cultuur in het burgerschapsonderwijs en in de beroepscontext onder de aandacht moeten brengen. De Nederlandse autoriteiten zouden de mogelijkheid kunnen overwegen om in de toekomst artikel 8.1.d van het Handvest voor het Fries te aanvaarden.

20. Op het niveau van het hoger onderwijs acht het Comité van deskundigen het van belang dat de huidige mogelijkheden om Fries te studeren worden geconsolideerd door middel van een sterke, zichtbare en duurzame discipline Friese taal en cultuur op universitair niveau, onafhankelijk van het BFTK waarover om de vier jaar wordt onderhandeld (zie de paragrafen 55 tot en met 59). Uit informatie

die tijdens het bezoek ter plaatse aan het comité van deskundigen is verstrekt en vervolgens is bevestigd, blijkt dat de leerstoel Friese taal- en letterkunde aan de Rijksuniversiteit Groningen thans is teruggebracht tot een junior-docent met een voltijdequivalent van 0,2.

21. De autoriteiten hebben in hun zevende periodieke verslag verklaard dat het Nederlandse onderwijs het gebruik van het Nedersaksisch en het Limburgs in het onderwijs en de kinderopvang toestaat. Niettemin moet erop worden gewezen dat

de bestaande ^{wetgevingen¹¹} verwijzen indirect naar het Limburgs en het Nedersaksisch via de juridische term "*streektaal*", een begrip dat wordt opgevat als "dialect" voor de algemene bevolking, in tegenstelling tot het begrip "*regionale taal*", dat momenteel in de Nederlandse vertaling van het Handvest wordt gebruikt. Hoewel het niet duidelijk is welke juridische implicaties dit onderscheid op het niveau van het kleuter- en basisonderwijs heeft, mag niet uit het oog worden verloren dat dit verschil tussen de begrippen niet mag verhinderen dat het Limburgs en het Nedersaksisch in elke onderwijsfase als reguliere vakken worden onderwezen en als mogelijke onderwijstalen worden aangeboden.

22. Bovendien hebben de betrokken provinciale overheden geen wettelijke verantwoordelijkheid voor het Nedersaksisch en het Limburgs in het onderwijs. De schoolprogramma's in Nederland geven scholen veel ruimte om regionale of minderheidstalen als lesstof of als vak te gebruiken. Daarom worden het Limburgs en het Nedersaksisch meestal niet gebruikt in het kleuteronderwijs en zijn ze niet opgenomen in de eindtermen van het basis- en voortgezet onderwijs. Ze maken geen deel uit van het curriculum van de basisschool. Op universitair niveau worden het Limburgs en het Nedersaksisch niet bestudeerd. Er is een deeltijdleerstoel Limburgse taal/cultuur aan de Universiteit Maastricht en een deeltijdleerstoel Nedersaksisch (vooral gericht op het Gronings) aan de Rijksuniversiteit Groningen, ondersteund door respectievelijk de Universiteit Maastricht en de Provincie Groningen. Zij organiseren respectievelijk onderzoek naar lokale en sociale identiteitsconstructies via taal en culturele praktijken (voor het Limburgs) en naar taal- en spraaktechnologie (voor het Nedersaksisch), maar er zijn geen cursussen of opleidingen voor deze twee talen. Zij krijgen geen financiële steun van de centrale overheid. Voor het behoud van deze twee talen roept het Comité van deskundigen de autoriteiten op onverwijld maatregelen te nemen om het onderwijs in het Limburgs en het Nedersaksisch als reguliere schoolvakken op alle onderwijsniveaus en in het kleuteronderwijs te waarborgen en de studie van het Limburgs en het Nedersaksisch op universitair niveau mogelijk te maken. Het Comité van deskundigen verzoekt alle bevoegde autoriteiten, ook de nationale, de voordelen van tweetaligheid onder de aandacht te brengen, de ontwikkeling van een taalbeleid te overwegen en proactief op te treden om de huidige tekortkomingen op het gebied van lesmateriaal en de opleiding van personeel voor het Limburgs en het Nedersaksisch aan te pakken.

23. Het Jiddisch bevindt zich momenteel in een zwakke positie door de sterke terugloop van studenten aan de Cheider Joodse school in Amsterdam. De instelling van een leerstoel Joodse Studies aan de Universiteit van Amsterdam in 2021 is een positieve ontwikkeling die onderstreept moet worden. Het Romanes blijft in de particuliere sfeer en ontbreekt in het Nederlandse onderwijsstelsel.

24. Het Comité van deskundigen roept de Nederlandse autoriteiten op om in het algemene leerplan over de geschiedenis van Nederland materiaal op te nemen voor het onderwijs in geschiedenis en cultuur van alle regionale of minderheidstalen die onder het Handvest vallen, en om het grote publiek hiervan bewust te maken (zie de punten 62-63; 139; 159; 168). Hij verzoekt de Nederlandse autoriteiten na te gaan of zij zich kunnen aansluiten bij het Observatorium voor geschiedenisonderwijs in Europa van de Raad van ^{Europa¹²}.

Gebruik van de regionale minderheidstalen door de gerechtelijke autoriteiten

25. Volgens de akte van bekrachtiging heeft het recht om regionale of minderheidstalen te gebruiken voor rechtbanken uit hoofde van deel III alleen betrekking op het Fries. Derhalve wordt hieronder onder "*1.2 De situatie van de afzonderlijke regionale of minderheidstalen in Nederland - Fries*" relevante informatie verstrekt.

Gebruik van de regionale of minderheidstalen door de overheid

26. Volgens het ratificatie-instrument heeft het recht om regionale of minderheidstalen te gebruiken in contacten met de overheid uit hoofde van deel III alleen betrekking op het Fries. Derhalve wordt hieronder onder "*1.2 De situatie van de afzonderlijke regionale of minderheidstalen in Nederland - Fries*" relevante informatie verstrekt.

27. Er zijn geen wettelijke of andere wettelijke bepalingen die het Limburgs en het Nedersaksisch expliciet in het bestuur behandelen, ondanks het grote aantal sprekers, het compacte vestigingsgebied en de vraag van de sprekers. Hoewel de officiële schriftelijke antwoorden in het Nederlands zijn gesteld, worden het Limburgs en het Nedersaksisch af en toe informeel gebruikt in de communicatie met de overheid. Straatnaamborden in het Limburgs en het Nedersaksisch worden niet vaak gebruikt. De Limburgse en Nedersaksische lokale en provinciale autoriteiten en de op lokaal niveau aanwezige nationale autoriteiten zouden kunnen overwegen in de toekomst een Limburgs en Nedersaksisch taalbeleid op te zetten. De oprichting van een "*Taalskipper*" zou daarbij een meerwaarde kunnen betekenen. Voorts zou kunnen worden overwogen om personeelsleden of nieuwe personeelsleden de mogelijkheid te bieden cursussen Limburgs en Nedersaksisch te volgen.

¹¹ Artikel 9 lid 13 van de Wet op het primair onderwijs; artikel 26b lid. 7d en artikel 26c lid. 6d van de Wet op het voortgezet onderwijs; artikel 55, eerste lid, van de Wet kinderopvang.

¹² Zie [Waarnemingspost voor geschiedenisonderwijs in Europa](#).

28. Het Comité van deskundigen beveelt aan dat de autoriteiten, in samenwerking met de sprekers, de mogelijkheid bespreken om het Limburgs en het Nedersaksisch te gebruiken. Ook moedigt zij alle betrokken overheden aan om plaatsnamen in regionale of minderheidstalen aan te nemen of te gebruiken.

Gebruik van de regionale of minderheidstalen in de media

29. De Mediawet 2008 bepaalt dat de overheid geen invloed heeft op de vorm en de inhoud van de mediaprogramma's in Nederland.¹³ Dit betekent dat mediabedrijven vrij zijn om hun inhoud al dan niet in regionale of minderheidstalen te produceren. Het Handvest verplicht de autoriteiten echter niet alleen om het gebruik van regionale of minderheidstalen in de media toe te staan, maar ook om in de wet te waarborgen dat het gebruik ervan deel uitmaakt van de formele publieke taak van de regionale omroep en deze beslissing niet aan de media zelf over te laten¹⁴. Bij de vaststelling van de Mediawet 2008 hebben de Nederlandse autoriteiten reeds terecht overwogen dat taaleisen in de vorm van quota voor inhoud in een (regionale) taal geen inbreuk maken op de redactionele vrijheid.¹⁵ De autoriteiten moeten er dan ook voor zorgen dat het gebruik van regionale of minderheidstalen deel uitmaakt van de formele publieke taak van de regionale omroep.

30. Het Fries is sterk vertegenwoordigd in de media, met name door het Akkoord over het gebruik van de Friese taal in de media (2016) dat de positie van het Fries op dit gebied extra waarborgt. In dit kader produceert *Omrop Fryslân* televisie-, radio- en internetcontent in het Fries die in het hele land beschikbaar is. Verder zijn er twee regionale kranten, *het Friesch Dagblad* en *de Leeuwarder Courant*, die in Leeuwarden/Ljouwert worden uitgegeven en beide een klein deel van hun artikelen in het Fries publiceren. De kranten *Omrop Fryslân*, *Leeuwarder Courant* en *Friesch Dagblad* zijn onlangs een eigen opleidingsprogramma gestart om nieuwe journalisten de Friese taal, cultuur en identiteit bij te brengen ter compensatie van het gebrek aan regulier onderwijs in en van het Fries in het onderwijs. Een gebrek aan financiële steun zou echter de continuïteit van het programma in de nabije toekomst in gevaar kunnen brengen. Het Comité van deskundigen verzoekt de Nederlandse autoriteiten na te gaan of nieuwe verbintenissen uit hoofde van de artikelen 11.1.g en 11.1.e van het Handvest kunnen worden aanvaard.

31. Het Limburgs en het Nedersaksisch krijgen vaak aandacht in regionale tv- en radioprogramma's in de respectieve streektaalen, en ook in Nederlandstalige regionale kranten. Omroepen en kranten hebben soms een intern beleid inzake het gebruik van regionale talen, maar zijn daartoe niet wettelijk verplicht.

32. Het culturele tijdschrift *Grine Medine* verschijnt tweemaal per jaar in het Jiddisch. Wat het gebruik van Roma in de media betreft, heeft de belangrijkste organisatie die de Roma/Sinti-gemeenschappen vertegenwoordigt (VSRWN) een mediateam opgericht om films en interviews te verzorgen en maandelijks columns te publiceren, maar ook om vooroordelen in de traditionele media te bestrijden. *Radio Patrin* krijgt al verscheidene jaren steun van de nationale autoriteiten. *Radio La Benevolencja* heeft in samenwerking met partners in 2019 een educatief platform gecreëerd in het kader van het project Roma Genocide, Roma Identity, maar fungeert ook als instrument voor zelfwerkzaamheid¹⁶.

Gebruik van de regionale of minderheidstalen bij culturele activiteiten en voorzieningen

33. Er zijn in Nederland veel culturele activiteiten in de door het Handvest beschermde talen (zie de paragrafen 82-89; 106; 129-131; 150-154; 162-163). De meeste daarvan worden geïnitieerd door het maatschappelijk middenveld en de sprekers zelf. Het Fries, Limburgs en Nedersaksisch krijgen steeds meer steun van nationale en lokale overheden, die de laatste tijd een actievere rol spelen (meer bepaald in gebieden waar Fries en Nedersaksisch worden gesproken).

34. Bestaande culturele activiteiten van de sprekers van het Jiddisch en het Romaans worden meestal niet door de autoriteiten gesteund of bevorderd. Het Comité van deskundigen herhaalt zijn eerdere aanbeveling aan de autoriteiten om de culturele activiteiten van de sprekers van het Romaans en het Jiddisch verder te ondersteunen door in dat verband proactieve maatregelen te nemen.

Gebruik van de regionale of minderheidstalen in het economische leven

35. Volgens het ratificatie-instrument heeft het gebruik van de regionale of minderheidstalen in het economisch leven uit hoofde van deel III alleen betrekking op het Fries. Derhalve staat de relevante informatie hieronder onder "1.2 De situatie van de afzonderlijke regionale of minderheidstalen in Nederland - Fries".

¹³ De artikelen 3.24 en 6.23, lid 1, van de Mediawet 2008 voorzien in taalvereisten in de vorm van quota voor inhoud in het Nederlands/Fries voor publieke televisie en radio.

¹⁴ Zie 7th verslag van het Comité van deskundigen inzake Duitsland MIN-LANG (2022) 7, punt 34.

¹⁵ Zie de artikelen 3.24 en 6.23, lid 1, van de Mediawet 2008 betreffende de taalvereisten in de vorm van quota voor inhoud in het Nederlands/Fries voor publieke televisie en radio.

¹⁶ <https://tajsja.eu/>.

Gebruik van de regionale of minderheidstalen bij grensoverschrijdende uitwisselingen

36. Met middelen van de centrale overheid voor internationaal cultuurbeleid worden internationale projecten in de grensregio's van maatschappelijke organisaties in het Fries, Limburgs en Nedersaksisch bevorderd en ondersteund.

37. Friezen in Fryslân hebben regelmatig en op uiteenlopende wijze contact met Friezen in Duitsland, *onder meer* via de Interfrieze Raad. Het BFTK pleit voor versterking en verdere institutionalisering van de interfrieze contacten tussen de provincie Fryslân en de Duitse deelstaten.

38. De sprekers van het Nedersaksisch in Nederland onderhouden nauwe contacten met de sprekers van het Nederduits in Duitsland, op provinciaal niveau en tussen verenigingen, en coördineren hun cultuur- en erfgoedbeleid.

39. *De Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde (VLDN)* is de enige organisatie met een focus op taal die actief is in de provincies Limburg van België en Nederland. Zij ondersteunt de studie van de dialecten en het onomastisch erfgoed van Nederlands en Belgisch Limburg. Zij houdt jaarlijkse conferenties en is ook betrokken bij de organisatie van regionale taalconferenties. De activiteiten van de VLDN hebben geleid tot een dieper academisch begrip en meer kennisuitwisseling in het Limburgse taalgebied.

40. De sprekers van het Jiddisch en het Romaans ontvangen geen steun voor hun grensoverschrijdende contacten en transnationale uitwisselingen op de gebieden die onder het Handvest vallen. Het Comité van deskundigen herhaalt zijn aanbeveling dat de autoriteiten maatregelen nemen om sprekers van het Romaans en het Jiddisch aan te moedigen en te ondersteunen bij het aanknopen van grensoverschrijdende betrekkingen met sprekers van het Romaans en het Jiddisch buiten Nederland.

1.2 De situatie van de afzonderlijke regionale of minderheidstalen in Nederland

Limburgs

97. Volgens een enquête in januari 2021 in opdracht van *Veldeke Limburg*, een NGO die het Limburgs promoot, spreekt 67% van alle volwassen inwoners van de provincie Limburg vloeiend een van de Limburgse varianten en geeft nog eens 11% aan dat ze het Limburgs maar slecht spreken. Ondertussen zegt 21% van de Limburgers geen Limburgs te spreken, maar het wel te verstaan. Slechts een zeer kleine minderheid van 2% van de Limburgers zegt geen Limburgs te spreken of te verstaan.⁴⁴

98. De ondertekening van het Convenant Limburgs op 6 november 2019 symboliseert een krachtig engagement van centrale en provinciale overheden voor het behoud van het Limburgs als streektaal in Nederland, de bevordering van het gebruik ervan en de versterking van de status ervan. Een evaluatie van de uitvoering van het convenant is gepland voor eind 2022.

99. De afgelopen jaren is in verschillende strategiedocumenten van verschillende ngo's en in een enquête onder stakeholders gewezen op een dringende behoefte aan verdere professionalisering van het Limburgs.⁴⁵ In 2020 heeft *Huis voor de Kunsten Limburg*, in opdracht van de provincie Limburg, een actieplan '*Aon de geng*' opgesteld. Dit actieplan stelt een aantal specifieke acties voor om het Limburgs te gebruiken in alle domeinen van de Limburgse samenleving.⁴⁶ De aandacht zal prioritair uitgaan naar kinderen tot 18 jaar (via acties bijvoorbeeld in de kinderopvang, het onderwijs) en in de media, de communicatie en in de openbare ruimte.

Gebruik in het openbare en privé-leven

100. In geen enkele wettelijke of andere bepaling wordt het Limburgs in de administratie expliciet behandeld. Hoewel de officiële schriftelijke antwoorden in het Nederlands zijn, wordt het Limburgs af en toe mondeling gebruikt door ambtenaren of schriftelijk voor informele communicatie zoals e-mail of sms.

101. Uit informatie die tijdens het bezoek ter plaatse is verstrekt, blijkt dat een brief die de *Weg veur 't Limburgs* en *SONT* op 4 februari 2022 aan het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties hebben geschreven met het verzoek de Algemene wet bestuursrecht (AWB) zodanig te wijzigen dat het Limburgs en het Nedersaksisch naast het Nederlands ook in bestuurszaken toelaatbaar zijn, tot op heden onbeantwoord is gebleven.

102. Er is enige tweetalige bewegwijzering in het Limburgs. De provincie Limburg heeft de gemeenten verzocht vrijwillig plaatsnamen in het Limburgs op de officiële bewegwijzering aan te brengen. Niet alle gemeenten gebruiken echter tweetalige borden.

103. Een aantal vrijwilligersorganisaties is samen met *Huis voor de Kunsten Limburg* een samenwerking aangegaan met regionale krant *De Limburger*, die in 2021 begon met het publiceren van een maandelijkse column, '*Limburgs accent*', over diverse aspecten van het Limburgs. De publicatie is echter in het Nederlands.

104. In de sociale media wordt het Limburgs gebruikt in Tweets, en vaak op Facebook in Limburgse themagroepen. Voor digitale media ontwikkelden Microsoft en de Limburgse Academie in 2017 een Limburgs voorspellend taalmodel voor de SwiftKey-toetsenbord-app om het schrijven in het Limburgs op mobiele apparaten te vergemakkelijken.

105. De regionale publieke omroep L1 heeft een intern beleid ontwikkeld met betrekking tot het gebruik van het Limburgs in zijn programmering.⁴⁷ Hij verwerkt het Limburgs in de programmering afhankelijk van de doelgroep, het onderwerp en het taalgebruik van de gasten (programma's zoals '*Kwizzele*', '*Óngerwaeg*', '*Plat-eweg*'). De

⁴⁴ Zie [Verslag van een onderzoek naar de stand van de Limburgse taal in opdracht van Veldeke Limburg](#).

⁴⁵ *Raad veur 't Limburgs*, een commissie die gedeputeerde staten van Limburg adviseert over aangelegenheden die het Limburgs betreffen, heeft haar visie op het toekomstige taalbeleid en haar eigen rol daarin uiteengezet in een document getiteld "*Toekomstig taalbeleid: de verduurzaming van het Limburgs*", 12 april 2020.

⁴⁶ Zie [Plan van Aanpak Limburgse taal - Veldeke Limburg](#).

⁴⁷ Sinds 2016 ging de commerciële zender TV Limburg, met een groot deel van de programmering in het Limburgs, failliet.

Het belangrijkste nieuwsuur op L1, hoewel traditioneel in het Nederlands gepresenteerd, heeft een actualiteitenprogramma *Limburg Centraal* waarin wat Limburgs is verwerkt.

106. Het Limburgs wordt in Limburg breed gedragen en er vinden veel culturele activiteiten in deze taal plaats, zoals festivals ('*Watbleef?!'*; '*De Nach van 't Limburgse Leed'*, '*Dag van de Moedertaal'*), theatervoorstellingen (bijv. '*TheaDOOR'*'), evenementen tijdens de Vastelaovend of uitgave van boeken (bijv. '*Platboek'*', '*boekjes 100 mooiste woorden limburgs'*). *Stichting LIMx* heeft een podcastreeks '*De Limburgse taal &...*' ontwikkeld om de levendigheid en het gebruik van het Limburgs in een professionele en persoonlijke sfeer te belichten. *Troubadours van de toekomst* is een project om een platform te creëren voor sing-song writers in het Limburgs.⁴⁸ *De Limburgse Academie* ontwikkelt een corpus in een gratis digitaal taalplatform om het Limburgs met al zijn variëteiten te bewaren en verder te ontwikkelen.⁴⁹ Veel van deze activiteiten worden uitgevoerd door vrijwilligers die vaak hun eigen financiële middelen inzetten of afhankelijk zijn van beperkte externe financiering door de provincie Limburg.⁵⁰

107. Sommige gemeenten in Limburg hebben acties ondernomen om het gebruik van het Limburgs in het economische en sociale leven te behouden en te bevorderen (bv. de gemeenten Eijsden-Margraten en Beesel). Dit blijft echter op zichzelf staan. Het comité van deskundigen concludeert dat de lokale en provinciale overheden zouden kunnen overwegen de relevante economische en sociale sectoren systematischer bewust te maken van de bevordering van het Limburgs.

108. In het actieplan *Aon de geng* wordt bijzondere aandacht besteed aan sociale voorzieningen (zie punt 100). In het actieplan wordt voorgesteld maatregelen te nemen om patiënten uit te nodigen zich in het Limburgs uit te drukken en personeelsleden de bevoegdheid te geven zich van het Limburgs te bedienen. Ook de mogelijkheid om een tolk in te schakelen voor medische gesprekken wordt genoemd. De autoriteiten zouden kunnen overwegen specifieke richtsnoeren op te stellen om ervoor te zorgen dat kwetsbare en zorgafhankelijke personen zich in het Limburgs kunnen uitdrukken.

Onderhoud en ontwikkeling van banden tussen groepen in de Staat die het Limburgs gebruiken

109. *Huis voor de Kunsten Limburg* heeft een belangrijke rol gespeeld bij de coördinatie van het werk van alle relevante NGO's en belanghebbenden in verband met het Limburgs. Ook het actieplan *Aon de geng* is het resultaat van een nauwe samenwerking met organisaties van belanghebbenden.

Onderwijs

110. Volgens het actieplan *van Aon de geng* implementeren sommige kinderopvangorganisaties (bv. *Speelderwijs*) het Limburgs in hun dagelijks werk en wordt de taal actief gebruikt door het personeel (voorlezen en liedjes zingen in het Limburgs). Maar dit model is niet veralgemeend en hangt grotendeels af van kinderopvang- of kleuterinitiatieven. Er zijn gewezen op het *initiatief Piepekoek*, dat bestaat uit een reeks korte animatiefilms en spelletjes om kinderen kennis te laten maken met het Limburgs⁵¹ en op de werkzaamheden van kinderopvangorganisatie *MIK & PIW Groep* om de behoeften op het gebied van lezen, zingen en lesmateriaal (al dan niet digitaal) in kaart te brengen. Ondanks deze initiatieven zijn er tekortkomingen op het gebied van lesmateriaal en de opleiding van personeel in het Limburgs.

111. Sinds de ondertekening van het convenant en volgens het actieplan *Aon de geng* zijn er op vrijwillige basis verschillende projecten gestart om het Limburgs op scholen te introduceren. De Vincent van Gogh school in Roermond startte een naschools programma voor voornamelijk allochtone leerlingen, waarbij het Limburgs de voertaal was. De Vereniging van Leraren in Levende Talen richtte in 2019 een sectie Limburgs op om professioneel lesmateriaal te ontwikkelen waarmee belanghebbenden en geïnteresseerden het Limburgs kunnen leren. In 2020 is zij gestart met de voorbereidingen voor een Limburgse versie voor basisscholen van het 3M-project Fries (een project om een innovatieve aanpak voor meertalig onderwijs in het basisonderwijs te ontwikkelen en te implementeren voor meer verbinding tussen instructietalen in het onderwijs [Nederlands, Fries en Engels]).

112. Onderwijsorganisaties werden uitgenodigd om bijeen te komen en ervaringen uit te wisselen, de behoeften in kaart te brengen en nieuw concreet onderwijsmateriaal en richtsnoeren te ontwikkelen om de kwaliteit van het Limburgs te verbeteren. Desondanks is het onderwijs in het Limburgs nog steeds geen regulier schoolvak en zijn de geschiedenis en cultuur die het Limburgs weerspiegelt niet opgenomen in het algemene curriculum. Het Comité van deskundigen is van mening dat een structurele aanpak van het onderwijs in het Limburgs op alle onderwijsniveaus noodzakelijk is.

⁴⁸ Zie [Troubadours van de Toekomst - Accueil | Facebook](#).

⁴⁹ Zie [Corpus- Limburgse taal & Limburgs dialect | Limburgs.org](#).

⁵⁰ Zie het [erfgoedbeleid provincie Limburg 2022/2023](#). Op 4 juli 2022 kondigde de Limburgse minister van Cultuur in de pers aan

dat hij het Limburgs Parlement zal verzoeken om extra structurele financiering van 75.000 euro voor het Limburgs om het Huis voor de Limburgse taal (*Hoes veur 't Limburgs*) te financieren. Met dit extra budget kan het Huis voor de Kunsten Limburg met name een onderwijsdeskundige in de Limburgse taal in dienst nemen.

⁵¹ Zie [Piepekoek](#).

Cursussen voor volwassenen

113. De Nederlandse autoriteiten hebben zich bereid verklaard om het behoud van het Limburgs te bevorderen en te ondersteunen en om in de komende tien jaar ten minste hetzelfde aantal Limburgstaligen te hebben.⁵² Toch worden er geen cursussen Limburgs aangeboden in regionale opleidingscentra in de provincie Limburg, ondanks het bestaan van een wettelijke basis om dergelijke cursussen te creëren.⁵³

114. De sectie Limburgs van de Vereniging van Leraren in Levende Talen heeft in Heerlen een cursus Limburgs als tweede taal georganiseerd, met aandacht voor het Heerlense dialect. Zij werkt aan materiaal voor het leren van het Limburgs als tweede taal voor nieuwkomers in Limburg of mensen die in Limburg zijn opgegroeid maar de taal nooit actief hebben gekend (*'Lt2-prcject'*). De *Limburgse Academie heeft* gratis digitale taalproducten ontwikkeld en met name *'D'n Dictionair'*, het grootste en meest geavanceerde gratis woordenboek van het Limburgs. Het bevat Limburgse woorden uit Maastricht, Roermond, Sittard, Valkenburg en Venlo en is tweetalig met vertalingen in het Engels en Nederlands.⁵⁴

Studie en onderzoek

115. Momenteel is er geen officieel beleid ter ondersteuning van het Limburgs in het hoger onderwijs en de *Nederlandse Wetenschapsorganisatie (NWO)* heeft geen subsidieregeling die specifiek bedoeld is voor studie en onderzoek van het Limburgs. Aan de Universiteit Maastricht bestaat een deeltijdeleerstoel Taal/cultuur in het Limburgs, die uitsluitend door de universiteit wordt gefinancierd. Deze richt zich op lokale en sociale identiteitsconstructies via taal en culturele praktijken, waaronder het Limburgs.

116. *Aon de geng* actieplan geeft aan dat de Radboud Universiteit Nijmegen is gestart met *Radboud in'to Languages*, een programma met expertise op het gebied van taal en communicatie waarin ook aandacht is voor het Limburgs. Het actieplan voorziet in het aangaan van contacten met wetenschappers van het *Meertens Instituut*, de Nederlandse Taalunie, de Radboud Universiteit Nijmegen en de Universiteit Maastricht om onderzoeksresultaten te gebruiken, taalinfrastructuur en digitale taalbronnen te ontwikkelen (digitalisering van het Limburgs).

Raadgevend en adviserend orgaan

117. *Raad veur 't Limburgs* is het adviesorgaan van de provincie. De leden ervan worden benoemd op basis van hun deskundigheid. *Raad veur 't Limburgs* evalueert jaarlijks de effecten van het gevoerde taalbeleid, stelt maatregelen voor die nodig zijn voor het voortbestaan van het Limburgs en adviseert over de toekenning van subsidies met als doel het Limburgs zichtbaarder, tastbaarder en vanzelfsprekender te maken, vooral in het dagelijks leven. *Raad veur 't Limburgs* is via een taalconsulent verbonden met *Huis voor de Kunsten Limburg*.

118. *Huis voor de Kunsten Limburg* ontvangt een structurele financiële bijdrage van de provincie Limburg en heeft de afgelopen tijd een belangrijke rol gespeeld bij de coördinatie van het werk van vele relevante NGO's en stakeholders die met het Limburgs te maken hebben. Het biedt brede professionele ondersteuning op het gebied van participatie, onderwijs en cultuur via zijn team van deskundigen bestaande uit een streektaalfunctionaris en twee taaladviseurs. Het begeleidt en ondersteunt een platform genaamd *Hoes veur 't Limburgs*, opgericht om vertegenwoordigers van verenigingen, stichtingen, bibliotheken, kinderopvang, erfgoed en onderwijs die een rol spelen bij de promotie en bescherming van het Limburgs te verenigen. *Hoes veur 't Limburgs* initieert actief de ontwikkeling en lancering van projecten die het gebruik van het Limburgs moeten stimuleren.

119. Op nationaal niveau ontbreekt nog een gestructureerde dialoog. Het overleg dat heeft plaatsgevonden in het kader van de opstelling van het zevende periodieke verslag van de Staat is belangrijk, maar onvoldoende als het niet wordt gevolgd door regelmatige bijeenkomsten over de vaststelling van het beleid van de Staat ten aanzien van het Limburgs.

⁵² Zie het beleidsdocument "[n Laeve lank Limburgs](#)":

⁵³ Zie punt 7.1.1.a en b van de Wet op het volwassenen- en beroepsonderwijs.

⁵⁴ Zie [Woordenboek Limburgse taal & Limburgs dialect | Limburgs.org](#).

⁵⁵ Informatie verzameld tijdens het bezoek ter plaatse.

Hoofdstuk 2 Naleving door Nederland van zijn verplichtingen uit hoofde van het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden en de aanbevelingen van

2.2 Limburgs

2.2.1 Naleving door Nederland van zijn verplichtingen uit hoofde van het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden inzake de bescherming en bevordering van het Limburgs

Symbolen om veranderingen in de evaluatie ten opzichte van de vorige monitoringcyclus aan te geven: ✓ verbetering/verslechtering = geen verandering

Het Comité van deskundigen beschouwt de verbintenis*:						
Artikel	Verbintenissen van Nederland betreffende <small>Limburgs⁸¹</small>	vervuld	gedeeltelijk vervuld	formeel vervuld	niet vervuld	geen conclusie
Deel II van het Handvest						
(Verbintenissen die de staat moet toepassen op alle regionale of minderheidstalen op zijn grondgebied)						
Art. 7 - Doelstellingen en beginselen						
7.1.a	erkenning van het Limburgs als uitdrukking van culturele rijkdom	=				
7.1.b	ervoor te zorgen dat bestaande of nieuwe bestuurlijke indelingen geen belemmering vormen voor de bevordering van het Limburgs	=				
7.1.c	resolute actie ter bevordering van het Limburgs	=				
7.1.d	het vergemakkelijken en/of aanmoedigen van het gebruik van het Limburgs, in woord en geschrift, in het openbare leven (onderwijs, gerechtelijke autoriteiten, administratieve autoriteiten en overheidsdiensten, media, culturele activiteiten en voorzieningen, economisch en sociaal leven, grensoverschrijdende uitwisselingen) en in het privé-leven		=			
7.1.e	<ul style="list-style-type: none"> • het onderhouden en ontwikkelen van banden, op de door dit handvest bestreken gebieden, tussen groepen in de Staat die het Limburgs gebruiken • het aangaan van culturele betrekkingen met andere taalgroepen 	=				
7.1.f	het aanbieden van vormen en middelen voor het onderwijs en de studie van het Limburgs in alle passende stadia					✓
7.1.g	het aanbieden van faciliteiten waarmee (ook volwassen) niet-sprekers van het Limburgs het kunnen leren					
7.1.h	bevordering van studie en onderzoek in het Limburgs aan universiteiten of daarmee gelijkgestelde instellingen		=			
7.1.i	bevordering van transnationale uitwisselingen op de door dit handvest bestreken gebieden ten behoeve van Limburgs	=				
7.2	elk ongerechtvaardigd onderscheid, elke uitsluiting, beperking of voorkeur met betrekking tot het gebruik van het Limburgs op te heffen	=				
7.3	<ul style="list-style-type: none"> • het wederzijds begrip tussen alle taalgroepen van het land te bevorderen • te bevorderen dat respect, begrip en tolerantie ten aanzien van het Limburgs tot de doelstellingen van onderwijs en opleiding behoren • de massamedia aan te moedigen respect, begrip en tolerantie op te nemen met betrekking tot Limburgs onder hun doelstellingen 		✓			
7.4	<ul style="list-style-type: none"> • rekening te houden met de behoeften en wensen van de groep die het Limburgs gebruikt • een orgaan op te richten dat de overheid adviseert over alle aangelegenheden betreffende het Limburgs 		✓			

* Het Comité van deskundigen van het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden beoordeelt de naleving door de staten die partij zijn bij het Handvest als volgt:

Vervuld: Beleid, wetgeving en praktijk zijn in overeenstemming met het Handvest.

Gedeeltelijk nagekomen: Het beleid en de wetgeving zijn geheel of gedeeltelijk in overeenstemming met het Handvest, maar de verbintenis wordt in de praktijk slechts gedeeltelijk uitgevoerd.

Formeel voldaan: Het beleid en de wetgeving zijn in overeenstemming met het Handvest, maar er is geen uitvoering in de praktijk.

Niet nagekomen: Er zijn geen maatregelen in beleid, wetgeving en praktijk genomen om de verbintenis uit te voeren.

Geen conclusie: Het comité van deskundigen kan geen conclusie trekken over de naleving van de verbintenis omdat de autoriteiten geen of onvoldoende informatie hebben verstrekt.

Veranderingen in de evaluatie ten opzichte van de vorige toezichtscyclus

174. Het comité van deskundigen beschikt niet over voldoende informatie over het onderwijs en de studie van het Limburgs om de verbintenis in het kader van **artikel 7.1.f te** evalueren. De door de Vereniging van Leraren in Levende Talen in 2019 opgerichte sectie Limburgs heeft geleid tot de ontwikkeling van lesmateriaal voor volwassenen en verschillende particuliere initiatieven bieden de mogelijkheid om de taal te leren. Het ontbreekt hen echter aan gerichte financiële steun. Aan de bepaling is gedeeltelijk voldaan. Aan **artikel 7, lid 3**, is gedeeltelijk voldaan omdat er binnen de doelstellingen van onderwijs en media onvoldoende bewustmakingsmaatregelen voor de reguliere

samenleving zijn. Er is een uitwisselingsplatform met de provinciale autoriteiten. Op nationaal niveau is er echter geen instantie die de overheid adviseert over Limburgse aangelegenheden. Derhalve is gedeeltelijk voldaan aan artikel 7, lid 4.

⁸¹ Met het oog op de leesbaarheid worden de bepalingen van het Handvest hier in verkorte en vereenvoudigde vorm weergegeven. De volledige versie van elke bepaling kan worden geraadpleegd op de website van het Verdragsbureau: <http://www.coe.int/en/web/conventions/> (verdrag nr. 148).

2.2.2 Aanbevelingen van het Comité van deskundigen voor een betere bescherming en promotie van het Limburgs in Nederland

Het Comité van deskundigen moedigt de autoriteiten van Nederland aan om alle verbintenissen uit hoofde van het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden die niet als "nagekomen" worden beschouwd (zie punt 2.2.1 hierboven) na te komen, alsook om de verbintenissen die wel zijn nagekomen, te blijven nakomen. Daarbij moeten de autoriteiten in het bijzonder rekening houden met de onderstaande aanbevelingen. De aanbevelingen van het Comité van Ministers van de Raad van Europa over de toepassing van het Handvest in ^{Nederland}⁸² blijven op zichzelf geldig. De aanbevelingen die in het kader van de monitoringprocedure van het Handvest zijn gedaan, zijn bedoeld om de autoriteiten bij de uitvoering te ondersteunen.

I. Aanbevelingen voor onmiddellijke actie

- a. Een strategie voorbereiden om het onderwijzen en bestuderen van het Limburgs als vak op alle onderwijsniveaus te waarborgen en het gebruik ervan in het kleuteronderwijs te bevorderen;**
- b. Een orgaan oprichten dat de belangen van de Limburgstaligen op nationaal niveau**

II. Verdere aanbevelingen

- a. Het gebruik van het Limburgs in de regionale omroep versterken;
- b. De studie van het Limburgs op universitair niveau opzetten;
- c. Het bewustzijn over het Limburgs vergroten en de Limburgse cultuur en geschiedenis opnemen in het algemene leerplan;
- d. De ontwikkeling van educatief materiaal voor volwassenen ondersteunen;
- e. Het gebruik van tweetalige borden en plaatsnamen in het Limburgs in de openbare ruimte verder versterken/bevorderen;
- f. Het gebruik van het Limburgs in het economische en sociale leven vergemakkelijken en/of aanmoedigen.

⁸² [CM/RecChL\(2001\)1](#), 19 september 2001, ministeriële afgevaardigden 765e vergadering; [CM/RecChL\(2004\)7](#), 15 december 2004, ministeriële afgevaardigden 909e vergadering; [CM/RecChL\(2008\)4](#), 9 juli 2008, ministeriële afgevaardigden 1032e vergadering; [CM/RecChL\(2012\)5](#), 24 oktober 2012, ministeriële afgevaardigden 1153e vergadering; [CM/RecChL\(2016\)7](#), 14

december 2016, ministeriële afgevaardigden 1273bis vergadering; [CM/RecChL\(2020\)3](#), 23 september 2020, ministeriële afgevaardigden 1384e vergadering.

Hoofdstuk 3 [Voorstellenvoor] aanbevelingen van het Comité van ministers van de Raad van Europa

Het Comité van Deskundigen erkent de inspanningen die de Nederlandse autoriteiten hebben geleverd om de in hun land gesproken regionale of minderheidstalen te beschermen, maar heeft er in zijn evaluatie voor gekozen zich te concentreren op enkele van de belangrijkste tekortkomingen bij de uitvoering van het Handvest. De aanbevelingen van het Comité van Deskundigen aan het Comité van Ministers mogen echter niet zodanig worden geïnterpreteerd dat zij afbreuk doen aan de relevantie van de andere, meer gedetailleerde opmerkingen in het verslag, die op zichzelf geldig blijven. De door het Comité van Deskundigen voorgestelde aanbevelingen zijn dienovereenkomstig geformuleerd.

Het Comité van deskundigen van het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden stelt, overeenkomstig artikel 16, lid 4, van het Handvest, op basis van de informatie in dit verslag voor dat het Comité van Ministers de volgende aanbevelingen doet aan Nederland.

Het Comité van Ministers,

Overeenkomstig artikel 16 van het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden;

Gezien de op 2 mei 1996 door het Koninkrijk der Nederlanden neergelegde akte van bekrachtiging en de op 19 maart 1997 ingediende aanvullende verklaring;

Na nota te hebben genomen van de evaluatie van het Comité van deskundigen van het Handvest met betrekking tot de toepassing van het Handvest door Nederland;

Deze evaluatie is gebaseerd op de informatie die Nederland in zijn zevende periodieke verslag heeft verstrekt, op aanvullende informatie van de Nederlandse autoriteiten, op informatie van in Nederland legaal gevestigde instanties en verenigingen en op de informatie die het comité van deskundigen tijdens zijn bezoek ter plaatse heeft verkregen;

[Na kennis te hebben genomen van de opmerkingen van de Nederlandse autoriteiten over de inhoud van het verslag van het comité van deskundigen;]

beveelt de Nederlandse autoriteiten aan rekening te houden met alle opmerkingen en aanbevelingen van het Comité van deskundigen en bij voorrang:

1. Het onderwijs in en van het Fries op alle onderwijsniveaus en het gebruik ervan in het kleuteronderwijs blijven versterken;
2. Maatregelen nemen om de verdachte de uitoefening van zijn recht te waarborgen om zich in de strafprocedure van het Fries te bedienen en te zorgen voor bijstand door een gekwalificeerde tolk;
3. Oprichting van organen die de belangen van Limburgse, Nedersaksische, Romaanse en Jiddische sprekers in Nederland op nationaal niveau behartigen;
4. Strategieën voorbereiden om het onderwijzen en bestuderen van het Limburgs en het Nedersaksisch als vakken op alle onderwijsniveaus te waarborgen en het gebruik ervan in het kleuteronderwijs te bevorderen;
5. Zorgen voor de continuïteit van het onderwijs en de studie van het Jiddisch;
6. Bewustmaking van alle regionale en minderheidstalen die onder het Handvest vallen en opneming van hun cultuur en geschiedenis in het algemene leerplan.

Het Comité van Ministers verzoekt de Nederlandse autoriteiten de informatie over de aanbevelingen voor onmiddellijke actie uiterlijk op 1 december 2023 en het volgende periodieke verslag uiterlijk op 1 juni 2026 in te ^{dienen}⁸⁹.

⁸⁹ Zie de besluiten van het Comité van Ministers [CM/Del/Dec\(2018\)1330/10.4e - CM-Public](#), en "Outlines for the periodical reports

on the implementation of the European Charter for Regional or Minority Languages to be presented by the States Parties",
[CM\(2019\)69 final](#).

Het Comité van deskundigen van het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden is een onafhankelijk orgaan dat beoordeelt of de staten die partij zijn hun verbintenissen nakomen en hen eventueel aanmoedigt om geleidelijk een hoger niveau van inzet te bereiken.

Het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden, dat op 25 juni 1992 door het Comité van Ministers van de Raad van Europa is aangenomen en op 1 maart 1998 in werking is getreden, is de Europese overeenkomst ter bescherming en bevordering van regionale talen en talen van minderheden. Het is bedoeld om sprekers in staat te stellen deze talen zowel in het privé- als in het openbare leven te gebruiken en verplicht de verdragsluitende staten ertoe het gebruik van deze talen in het onderwijs, de rechtbanken, de administratie, de media, de cultuur, het economische en sociale leven en de grensoverschrijdende samenwerking actief te bevorderen.

Regionale of minderheidstalen maken deel uit van het Europese culturele erfgoed en hun bescherming en bevordering dragen bij tot de opbouw van een op democratie en culturele verscheidenheid gebaseerd Europa.

De tekst van het Handvest is beschikbaar in meer dan 50 talen.

www.coe.int/minlang

www.coe.int

De Raad van Europa is de belangrijkste mensenrechtenorganisatie van het continent. Zij bestaat uit 46 lidstaten, waaronder alle leden van de Europese Unie. Alle lidstaten van de Raad van Europa hebben het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens ondertekend, een verdrag ter bescherming van de mensenrechten, de democratie en de rechtsstaat. Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens ziet toe op de uitvoering van het Verdrag in de lidstaten.